

Теодор Леков

ТЕКСТОВЕ НА ПИРАМИДИТЕ

София, 2025

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Теодор Леков, автор, 2025

ISBN 978-619-01-1653-0

Теодор Леков

ТЕКСТОВЕ
НА
ПИРАМИ
ДИТЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор.....	9
----------------	---

ТЕКСТОВЕ НА ПИРАМИДИТЕ И БЕЗСМЪРТИЕТО НА ЕГИПЕТСКИЯ ВЛАДЕТЕЛ В ЕПОХАТА НА СТАРОТО ЦАРСТВО/13

1. Проучвания на Текстове на пирамидите (ТП)	15
1.1. История на откриването и публикуването на ТП	15
1.2. Датировка на текстовете.....	29
1.3. ТП и архитектурата на царските пирамиди.....	35
1.4. Погребалният и заупокоен ритуал в епохата на Старото царство.....	55
1.5. Проблемът за реда на четене на ТП	80
1.6. Типология на ТП	104
1.7. Наблюдения върху проблема за организацията на ТП и тяхната функция.....	108
2. Представите за безсмъртието на египетския цар, отразени в ТП	133
2.1. Мит и ритуал в ТП	133
2.2. Египетският космос през погледа на ТП	176
2.3. Царят и светът на боговете	184
2.3.1. Озирис в ТП	184
2.3.2. Слънчевото божество в ТП.....	186
2.3.3. Царят и Ре в ТП	190
2.4. Безсмъртната личност на владетеля	196
2.4.1. Раждането на царя.....	196
2.4.2. Царят и Слънчевото око в ТП.	198
2.4.3. Царят и звездите	202
2.4.4. Ка, Ба и Ах и превъплъщенията на царя.....	206
Заклучение. Мястото на ТП в историята на египетската свещена литература	213
Съкращения.....	216
Списък на използваната литература.....	219

*В памет на Деница (Утринната звезда),
която озари света с блясъка си и угасна...
за да свети завинаги в сърцата ни*

ПРЕДГОВОР

Текстове на пирамидите е условното название на сборниците с магически заклинания, изписани в погребалните помещения на пирамидите на египетските владетели и техните съпруги от епохата на Старото царство (XXV–XXIII в.пр.Хр.). Това е не само най-древният корпус на религиозната литература, известен ни от Древен Египет, но и най-древният сборник с религиозни текстове в човешката история. Този факт подсказва огромното значение на текстовете за изучаването на религията и културата на Древен Египет и особено за идеологията на царската власт и представата за безсмъртието.

Магическите формули на *Текстове на пирамидите* продължават да се изписват хилядолетия след първата им поява. Те се срещат сред надписите от египетските гробници, храмове, върху ритуални предмети и др. и във времето на гръко-римската древност. Това ги прави онзи културен сегмент, който споява различните форми на древноегипетската литературна традиция, посветена на сакралното, посредством утвърждаването на набор от основополагащи понятия и идеи. Така *Текстове на пирамидите* в епохата на Средното царство се появяват сред корпуса с магически текстове, условно наричан *Текстове на саркофазите*, а в епохата на Новото царство и по-късно заклинания от *Текстове на пирамидите* са включвани в сборниците на *Книга на мъртвите*, ритуални книги и др.

Огромният научен интерес към *Текстове на пирамидите* датира от момента на тяхното откриване в края на XIX век и продължава до днес. Той е свързан както с археологическите проучвания, които разкриват нови и нови записи на текстовете, така и с многобройните филологически изследвания на староегипетската лексика, граматика и стилистика. Неразривна част от тези усилия са многобройните преводи на текстовете, които са сериозно предизвикателство поради многото трудности, свързани с разчитането на надписите, изясняване на значенията на множество специфични думи, които не са употребявани широко в друг контекст или документиран за продължителен период от време, разкриването на смисъла на понятия и реалии, които нямат еквивалент в съвременните култури и трудно се поддават на разбиране. За близо век и половина от датата на тяхното откриване *Текстове на пирамидите* са превеждани на немски, английски, френски език, а в последните години се появиха и преводи на испански и руски. Първият български превод на тези

текстове е важен и с това, че *Текстове на пирамидите* досега са превеждани на много малко съвременни езици, а българският е един от тях.

Настоящият превод е част от един дългогодишен проект, започнал през 2004 г., който цели да издаде всички основни текстове на древноегипетската свещена традиция във формата на билингва, като египетският текст е представен в транслитерация със съответния превод. Преди повече от 20 години, когато този проект стартира, подобни издания бяха все още рядкост, а целта на това оформление бе целият корпус от текстове да стане дигитална база данни, позволяваща изследвания на тези текстове в областта на лингвистиката и религиознанието. От поредицата с издания на текстовете на древноегипетската религиозна традиция досега на български език са издадени *Литанията на Ре* (2004), *Амдуат* (2006), *Книга на мъртвите* (2013) и *Книга на портите* (2016).

Оформлението на изданието като двуезичен текст предопределя и визуалната форма на представяне на текстовете, която съответства не само на организацията в йероглифното издание на корпуса, където отделните заклинания са разбити на отделни по-малки части (параграфи), но и на характера на специфичния литературен жанр на тези текстове, който е много по-близо до поезията и условно може да бъде наречен ритмизирана проза. Това позволява стилистичните особености на текстовете, техния фигуративен език, паралелизъм и метрика да се открият много по-явно.

Съществен проблем е организацията на съответните заклинания, които се срещат в повече от десетина отделни пирамиди. Първите преводи следват сводните йероглифни издания, организирани по специфичен начин. Това означава, че преводът и интерпретацията на дадено заклинание са направени върху цялостния текстови материал, с нагласата да се извлече от него предполагаем най-цялостен оригинален или стандартен текст (*Ur-Text*). Между текстовете на отделните пирамиди обаче има немалко разлики и това кара изследователите през последните десетилетия да търсят други решения. Идеята, че текстовете на всяка отделна пирамида трябва да бъдат изучавани като самостоятелен паметник и съответно преводите на текстовете да бъдат преводи на отделните паметници, а не опит за цялостна интерпретация, имат своите основания. Голяма част от текстовете в отделните пирамиди обаче се повтарят, което предполага многократното им възпроизвеждане в изданието, ако то трябва да включва всички пирамидни текстове, а не само в един отделен.

В настоящото издание е избрано да се следва организацията в корпуса със сводни йероглифни издания на Курт Зете, към който са добавени по-късно откритите заклинания, като към номерацията на съответното заклинание са добавени данните за публикацията му в йероглифното издание. Указанията към заклинанието, които не са пряката реч на изпълнителя на формулите, са поставени в *италик*. Някои от по-специфичните варианти на текстовете са

поставени в скоби под основния текст с указание за пирамидата, от която са взети.

През последните години се появиха и се появяват нови издания, включващи новооткрити заклинания от корпуса на *Текстове на пирамидите*, а появата на нови публикации предстои. Някои от тези текстове са включени, а други, поради твърде фрагментарния им характер, който не позволява да се извлече смислен или цялостен текст, са оставени извън изданието. Към момента на издаване настоящето издание е един от най-пълните сборници на тези текстовете, излизали досега.

Съществен е проблемът за организацията на текстовете и последователността на тяхното четене. *Текстове на пирамидите* са изписани по стените на помещенията и коридорите на царските гробници, т.е. текстът е поместен в многобройни триизмерни пространства, а не в линейната последователност на книга. Откъде трябва да започне четенето на текстовете – от входа към вътрешността, от вътрешните помещения към изхода? В каква последователност трябва да се прочетат текстовете в дадено помещение – първо тези на южната или първо тези на срещуположната северна стена на помещението? Тези въпроси са изключително дискуссионни и окончателно общоприето решение все още не е намерено. Отговорите на тези въпроси обаче са много важни за цялостната ни представа за организация и смисъла на текстовете. В настоящото издание се следва изложението на текстовия материал в основните издания на йероглифните текстове. За да може всяка пирамида да се „прочете“ според последователността на отделните заклинания, изписани по стените на помещенията, е приложена карта за всяка от царските пирамиди, с обозначение на местоположението на отделните заклинания. Това позволява на читателя да избира реда на четене. Така, въпреки че целият корпус от текстове на всички пирамиди е представен в едно книжно тяло, текстовете на всяка отделна пирамида могат да бъдат четени с помощта на съответната карта в избраната последователност.

Голяма част от коментарите върху преводите не са включени в изданието. Достъпът до тях е предвиден за дигиталната версия на проекта. Тук обаче е представен цялостен поглед към различни аспекти на текстовете, тяхната функция и значение в монографията, посветена на представата за безсмъртието на египетския владетел в епохата на Старото царство. Тя може да послужи на читателя да се ориентира по-добре в тези толкова трудни за разбиране текстове, както и да очертае по-ясно сложната картина на духовния живот в Египет през III хил.пр.Хр. Заклинанията са номерирани според изданието на Зете, а тези, които са публикувани след това следват номерацията, използвана от Алън, който добавя звезда (*) пред новия номер. В новите текстове, публикувани след изданието на Зете, липсват и параграфи, но изреченията са подредени по-близо до схемата, която използва и Зете за своите параграфи. В квадратни скоби са изписани последователно със съкращения имената на

царете или цариците, в чиито гробници е документиран текстът. Например означението на Закл. 273–274 [W., T.] означава, че заклинанието се среща в гробниците на Унис и Тети. Използвани са следните съкращения: W = Унис; T = Тети; P = Пепи I; M = Меренре; N = Пепи Неферкаре; An = царица Анхесенпеи; Nt = царица Нейт; Wd = царица Уджебтен. Квадратните скоби са използвани за реконструкция на липсващи текстове, а обикновени – за пояснения и допълнения. Някои от по-особените варианти на текстовете са добавени в обикновени скоби с означението var. (variation) пред транслитерацията и означение на пирамидата, в която се срещат.

Умишлено езикът на превода е максимално близък до словореда и конструкции в оригинала. Това може би затруднява гладкото четене, но не само създава автентично усещане за близост с езика на древните египтяни, а е удобно средство за справка с прочита в транслитерацията. Преднамерено обработеният литературен превод не би позволил да се използват транслитерацията и превода като взаимно допълващо се средство за постигане на по-добро разбиране на текста. *Текстове на пирамидите* са достатъчно сложни за четене дори от посветените специалисти, а много места в преводите са само интуитивно хрумване. Литературната обработка на текстовете би ги превърнала в напълно неразбираемо предизвикателство.

ТЕКСТОВЕ НА ПИРАМИДИТЕ
И БЕЗСМЪРТИЕТО НА ЕГИПЕТСКИЯ ВЛАДЕТЕЛ
В ЕПОХАТА НА СТАРОТО ЦАРСТВО

1. ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕКСТОВЕ НА ПИРАМИДИТЕ

1.1. История на откриването и публикуването на Текстовете на пирамидите

Текстове на пирамидите (ТП) стават известни на науката през 1880 г. През тази година Огюст Мариет, съзателят на египетската Служба за древности-те (*Service de conservation des antiquités de l'Égypte*), започва разчистването на входа към гробната камера на пирамидата на царя Пепи I в Сакара. По време на разкопките Мариет е тежко болен и не взима лично участие в работата. На смъртния си одър получава вестта за находката и се обръща към своя дългогодишен приятел Хайнрих Бругш: „Ето че наистина има изписани царски пирамиди! Никога нямаше да го повярвам!“¹ Откритието, че царските пирамиди съдържат пространни текстове, скоро е потвърдено и при проучването на пирамидата на царя Меренре, чиято погребална камера е изпъстрена с многобройни оцветени в синьо-зелено йероглифни надписи. В началото на 1881 г. в Кайро пристига Гастон Масперо, директор на новоосновения Френски институт за ориенталска археология (*IFAO*). Скоро след неговото пристигане Мариет умира, а организацията, основана от него е оглавена от Гастон Масперо. През февруари същата година Масперо достига до вътрешните помещения на пирамидата на Унис, а до края на годината успява да изследва и пирамидите на царете Пепи II и Тети. Оттук насетне дейността на Френския институт в Кайро е обвързана с проучването на царските пирамиди в Сакара и техните текстове.

¹ За историята на откриването на текстовете вж. подробно: Ridley 1983; Thompson 2015, 6–8 и 16. Първоначално Емил Бругш, братът на Хайнрих Бругш, копира текстовете от стените на погребалната камера на Пепи I (Brugsch 1881). Самите текстове са открити от египетския раис (надзирател) Руби Хамзаоуи, работещ за Мариет. Първите публикации на текстовете и вестта за откритието създават немалко напрежение между египтолозите, работещи в Египет от френска, немска и английска страна.

През 1882 г. Гастон Масперо² започва последователното издаване на надписите от царските пирамиди в периодичното издание *Recueil de travaux*. След десетгодишна работа върху текстовете те излизат като отделна книга през 1894 г.³ Текстовете са публикувани последователно и в хронологичен ред за всяка от царските пирамиди на Унис, Тети, Пепи I, Меренре и Пепи II. Надписите са възпроизведени в хоризонтални редове (преобладаващото оформление на оригиналните паметници е във вертикални редове), подредени така, че да бъдат четени от ляво надясно, и с печатен шрифт на йероглифните знаци.

Огромните трудности, свързани с разчитането на текстовете, тяхната специфична граматика, лексика и ортография изискват ново и допълнено издание. С тази задача се заема един от най-влиятелните представители на немската школа в египтологията, Курт Зете. В периода между 1908 и 1922 г. той подготвя сводно издание на текстовете в четири тома, като първите два съдържат възпроизведените на ръка йероглифни надписи (също в хоризонтални редове, от ляво надясно), а следващите два – бележки за разположението на текстовете и фрагментите с неустановено местоположение⁴. За по-лесното цитиране на текстовете той разбива заклинанията на отделни параграфи, които на свой ред разделя на части (a, b, c...), като общият брой на заклинанията в изданието му достига 714, а на параграфите – 2217 (фиг. 1).

Зете подрежда текстовете по следния начин: започвайки от най-ранната пирамида, тази на Унис, той изписва заклинанията в последователност от погребалната камера към изхода, добавяйки в хронологичен ред всичките версии в следващите гробници. След това добавя следващата в хронологичен ред пирамида на Тети и вариантите във всички следващи гробници. Тази процедура се възпроизвежда и при следващите пирамиди. Така материалът от по-късните пирамиди е разпръснат и е разпределен в съответните части, отнасящи се за по-ранните паметници. Това със сигурност затруднява разбирането на текстовете на дадена отделна пирамида като цялостна композиция (с изключение на първата, в която текстовете са последователни). От друга страна, този подход позволява текстът да се разчете по-лесно, представен във всичките му известни варианти.

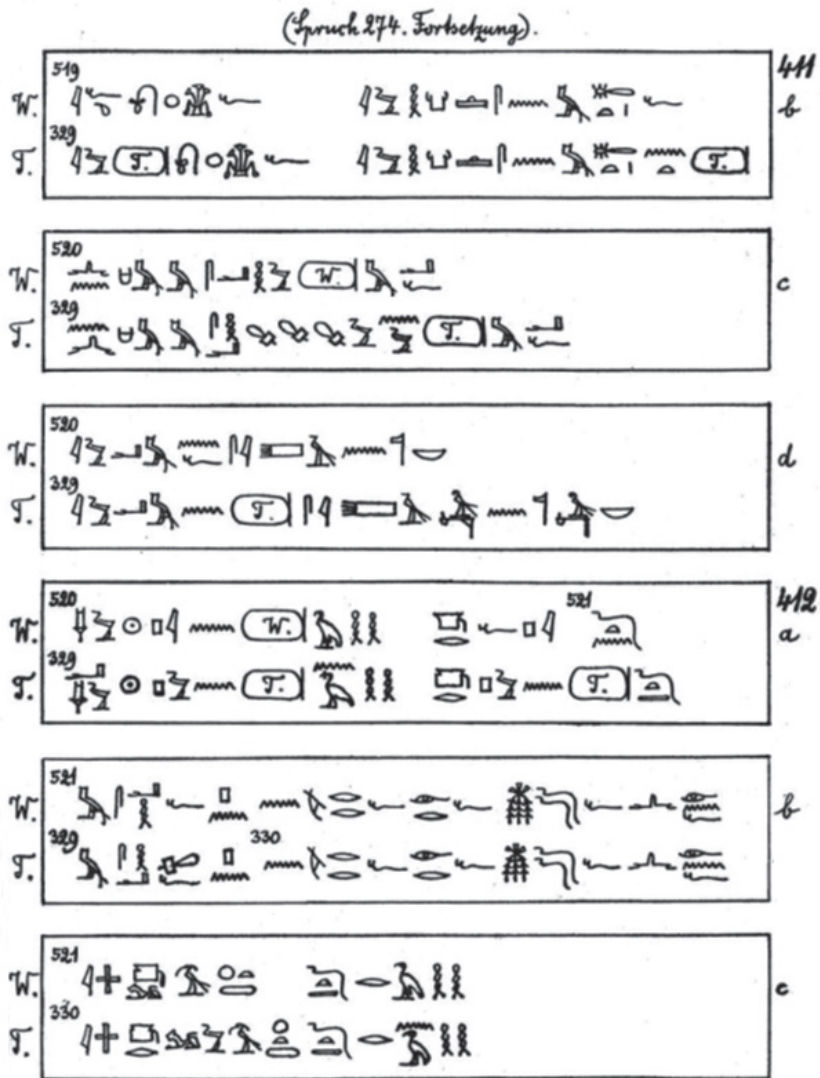
Работата на Курт Зете върху текстовете продължава и впоследствие, след смъртта му, са издадени неговите преводи на текстовете и коментарите към тях, с което се полагат основите на цялостното изучаване на това огромно литературно богатство през XX век⁵.

² Maspero 1881; Maspero, 1882; Maspero 1883a, 1883b; Maspero 1886a, 1886b; Maspero 1887; Maspero 1888; Maspero 1889; Maspero 1892a, 1892b; Maspero 1893.

³ Maspero 1894.

⁴ Sethe 1908–1922. Йероглифите са възпроизведени с почерка на Зете, като само някои знаци с особена ортография са изписани удебелени и с детайли.

⁵ Sethe 1935–1962. За съжаление Зете не е успял да довърши тази своя работа и книгата излиза десетилетия след смъртта му през 1934 г., без материалът да е организиран в подходящ за работа вид.

Фиг. 1. Извадка от изданието на Курт Зете на ТП
(по Sethe 1908–1922)

Изданието, което той прави, и до днес е основното издание, което се използва в египтологията, а преводите и коментарите му са все още безценен ключ към изучаването на текстовете.

През 20-те години на XX век археологическото проучване на пирамидите в Сакара продължава. В периода между 1925 и 1932 г. френският археолог Гюстав Жакье открива и изследва вътрешните помещения на пирамидите на три царици на царя Пепи II – Уджебтен⁶, Ипут и Нейт⁷, както и на фараона Иби (Аба)⁸ от Първия Преходен период, където открива нови варианти на текстовете⁹. Става ясно, че тези текстове се отнасят и за главните царици на владетелите от Старото царство, както и че традицията на Старото царство да се изписват свещени текстове в гробниците на владетелите продължава и в смутните времена на Първия преходен период. Жакье е и първият изследовател, който възпроизвежда новооткритите текстове в прерисовка, доближавайки изданието си до оригиналния изглед на паметниците (фиг. 2).

Новите текстове, открити от Жакье в пирамидите на Пепи II и царица Нейт, освен че добавят нов текстови материал към корпуса, разкриват и неизбежни несвършенства на предшестващите публикации, направени върху текстове с много липсващи фрагменти. Например текстът, определен и номериран като дадено заклинание в изданието на Зете, всъщност се оказва няколко отделни заклинания. За да се запази номерацията на заклинания от изданието на Зете в тези случаи впоследствие са добавени отделни букви към вече определения номер (например Закл. 658 се оказва две отделни заклинания, номерирани впоследствие 658A, 658B). Новооткритите заклинания, които не присъстват в изданието на Зете, получават допълнителни номера.

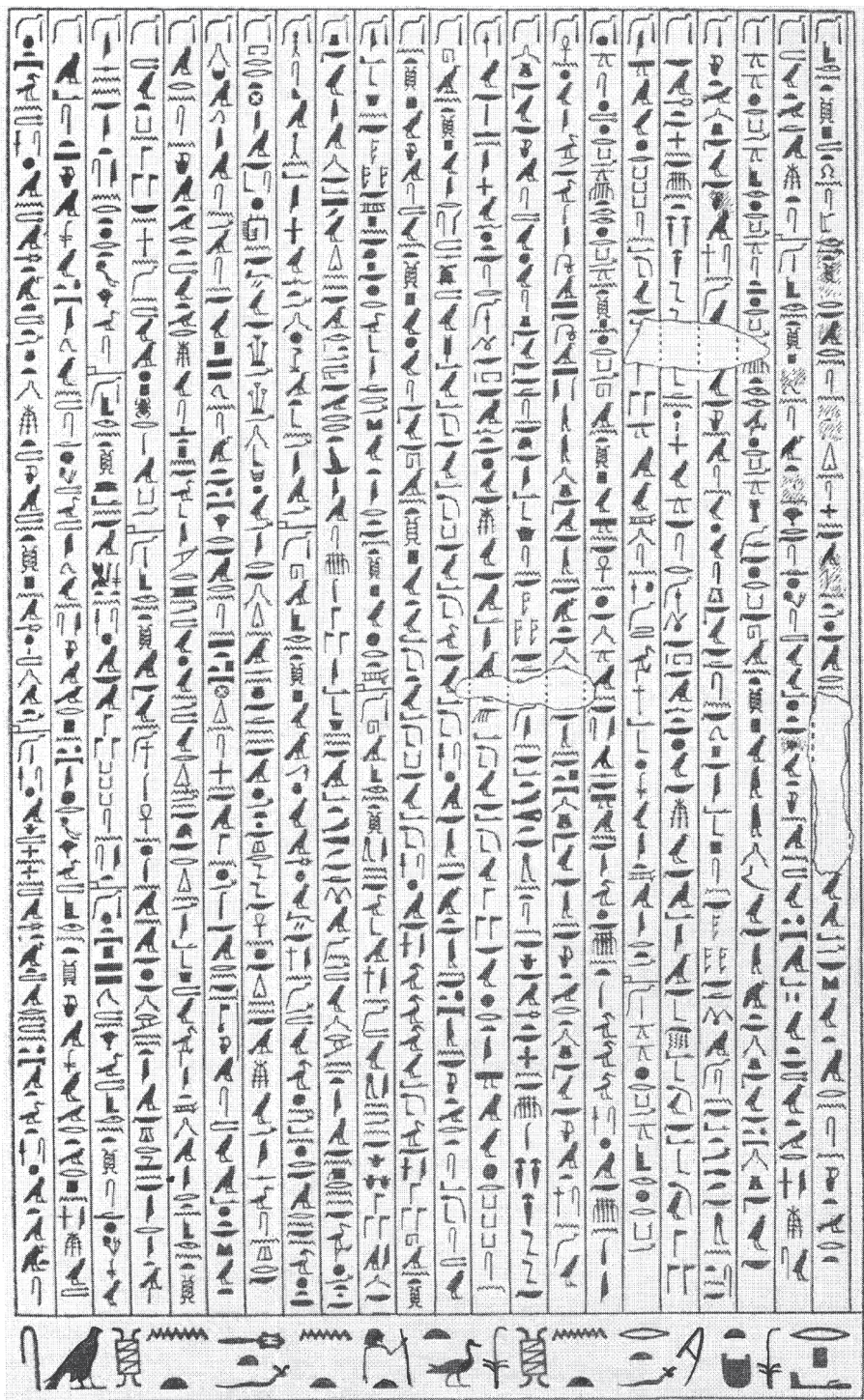
В началото на 50-те години Френският археологически институт (IFAO) отново поема лидерството в изучаването на ТП с установяването на дългосрочен проект по археологическото изучаване и публикации на царските гробници в Сакара. Към изтъкнатия изследовател на комплекса на Джосер – Жан Филип Лаур – е прикрепен Жан Сен Гарно, опитен филолог, на когото е поверена подготовката на издаваните текстове. Поради преждевременната смърт на Гарно през 1963 г. проектът *Mission Archéologique Française de Saqqâra* (MAFS) е забавен, но скоро е оглашен от Жан Льоклан, който постига значителни успехи в реставрацията, консервацията и събирането на надписите в гробните камери на царете от VI дин.

⁶ Jéquier 1928.

⁷ Jéquier 1933.

⁸ Jéquier 1935.

⁹ Разкопаването на пирамидния комплекс на Пепи II пък му позволява да установи много нови фрагменти на текстовете и да ги реконструира – Jéquier 1936–1941. Така неговите издания допълват и добавят нов материал към изданието на Зете. Новите надписи са публикувани и в приложението към превода на Фокнър (Faulkner. 1969). За надписите от гробниците на Ипут и Уджебтен вж. и Allen 1986, 1–25.

Фиг. 2. Част от текстовете в пирамидата на царица Нейт,
по изданието на Г. Жакье (Jéquier 1933)

Френският екип под ръководството на Ж. Льоклан започва да подготвя ново издание на текстовете, допълнено с нови фрагменти.¹⁰ Тези фрагменти позволяват полуразрушени стени от гробниците да бъдат частично реставрирани. Големият брой новооткрити при разкопките на пирамидите фрагменти от текстовете поставя под въпрос установената организация на текстовете от Масперо и Зете. Масперо организира текстовия материал, номерирайки редовете на изписаните текстове, започвайки от погребалната камера към изхода на гробницата. Зете използва тази номерация и добавя към този белег за идентификация номера на заклинанията, разделяйки ги на отделни параграфи. Новият материал показва на места грешна идентификация на редовете, както и несъответствия на някои от параграфите със съдържанието на текста. Това кара Льоклан да обяви създаването на нова система. Тя организира текстовете въз основа на тяхното местоположение в пирамидата, замествайки предшестващите системи за номериране, които невинаги отразяват пространствения контекст на текста. Вместо всеки ред от текстовете да има отделен номер и номерацията да нараства от гробната камера навън (Масперо), Льоклан въвежда обозначението: помещение, стена, ред.¹¹ Тази система е въведена от френските египтолози, след като при реставрацията на погребалните помещения в пирамидата на Пепи I, започнала в началото на проекта, са открити стотици неизвестни фрагменти от ТП, и е използвана в новото издание на ТП от тази пирамида¹².

През 1997 г. френският екип откри *Текстове на пирамидите* и в погребалната камера на пирамидата на съпругата на Пепи I и майка на Пепи II – царицата Анхнесенпепи II (фиг. 3). Тази царица е играла важна роля в историята на династията като регент на още невръстния си син Пепи II Неферкаре.¹³ Може би нейната роля при управлението на сина ѝ и статутът, който е имала, са повлияли текстовете, изписвани само в царската гробница, да се появят, както тогава се смята, за пръв път и в гробница на царица. Цариците на предишните царе като Унис и Тети нямат изписани *Текстове на пирамидите* в своите пирамиди.

¹⁰ Leclant 1982 с обзор на работата на екипа. Според екипа на експедицията новооткритите фрагменти са около три хиляди. Историята на проучванията е достъпна в ежегодните отчети със заглавие „Fouilles et travaux en Égypte et au Soudan“ публикувани в Orientalia. (Понастоящем достъпни в електронна форма – <http://www.egyptologues.net/orientalia/>.)

¹¹ Например ред 208 от пирамидата на Пепи I (P 208), е отбелязан P A/E 4 = Пирамидата на Пепи I, Преддверие (Antichambre), източна стена (est), колона 4.

¹² Leclant 2001 с изданието на йероглифните текстове от пирамидата на Пепи I и Mathieu 2018 с превод и коментар.

¹³ Vène 1999; Labrousse 1999. Dobrev et al. 2000. (Тук трябва да се отбележи и важното участие на български изследовател в това откритие – д-р Васил Добрев от Френския археологически институт в Кайро.).